

himself, by applying coercion, torture, cruelty and humiliation of the person, or violating the right to defense; 4) ECHR itself in its proceedings, in particular, on allegations of violations of Articles 2, 3, 5, 8 of the Convention, assesses the admissibility and reliability of the evidence.

It is grounded the possibility of using in criminal proceedings in Ukraine both a normative criterion for assessing the admissibility of evidence and those ECHR decisions in which this body of international jurisdiction didn't consider the violation of Art. 6 of the Convention «The right to a fair trial. »

The ECHR legal positions are underlined that can be regarded as standard evaluation of evidence admissibility and those that may be accepted as standards for assessing the reliability of evidence.

Key words: *admissibility of evidence, reliability of evidence, practical experience of the ECHR.*

Стаття надійшла 30 березня 2016 р.

УДК 343.435.2(477)

С. Я. Бурда

ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЖІНОК

Розглянуто питання кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі жінок, проаналізовано кримінально-виконавче законодавство України, яке регламентує виконання покарання у виді позбавлення волі жінок, акцентовано на стан дотримання і забезпечення прав та обов'язків жінок, які відбувають покарання, охарактеризовано порядок її умов виконання і відбування кримінальних покарань жінками.

Ключові слова: *Кримінальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс, кримінальна відповідальність, кримінально-виконавча установа, кримінально-виконавча характеристика, виховний вплив, правообмеження.*

Постановка проблеми. Вдосконалення порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань жінками є необхідною складовою для формування України як демократичної, правової держави. Чинне кримінально-виконавче законодавство України ґрунтується на тому принциповому положенні, що засуджена особа є не об'єктом виховного впливу, а суб'єктом кримінально-виконавчих відносин, захист прав, законних інтересів та обов'язків яких має гарантувати кримінально-виконавче законодавство. Отже, важливим є визначення ефективності зворотного зв'язку між державними установами, що виконують

покарання, та особою засудженого, з погляду досягнення мети виправлення та повернення в суспільство законослухняної особи.

Стан дослідження. Окремим аспектам проблеми забезпечення порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань жінками присвячена низка наукових досліджень, зокрема це праці таких учених, як І. Г. Богатирьов, В. О. Меркулова, А. С. Михлин, Г. С. Резніченко, В. А. Уткін, Ю. А. Чеботарьова.

Метою статті є вивчення та аналіз кримінально-виконавчого законодавства щодо особливостей умов і порядку відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно жінок, а також практики його застосування.

Виклад основних положень. Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань із метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів і засудженими, й іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [2].

Під час здійснення кримінально-виконавчої характеристики засуджених до позбавлення волі жінок насамперед необхідно зауважити на ознаки, що безпосередньо утворюють особистість злочинця. До таких ознак, зокрема, належать соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні.

Слушною є думка І. Г. Богатирьова з приводу того, що нині в українській пенітенціарній науці немає поняття «кримінально-виконавча характеристика». Науковець наводить власне визначення цього поняття. Кримінально-виконавча характеристика – це впорядкований чинним законодавством порядок умов виконання та відбування кримінальних покарань. Він зазначає, що вивчення особистості засудженого протягом періоду відбування покарання повинне охоплювати всі елементи характеристик засудженого, а саме: містити соціально-демографічні, кримінально-правові, психолого-педагогічні, реабілітаційні ознаки, тривати в часі та сприяти полегшенню адаптації в період звільнення [3, с. 54].

Кримінальне покарання пов'язується з позбавленням чи обмеженням засудженого в певних духовних, матеріальних та фізичних благах. Кожний вид покарання є примусовим заходом і в тому чи іншому ступені він має караючий зміст, що полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Це може виражатись в обмеженні пересування і спілкування з іншими членами суспільства (у разі позбавлення волі), права обирати вид трудової діяльності на

власний розсуд (при позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), у матеріальних обмеженнях (у разі виправних робіт, штрафу, конфіскації майна). Саме це повинно викликати в засудженого певні негативні та позитивні переживання та стимулювати моральне оновлення. Переживання, спричинені кримінальним покаранням, певною мірою мають також спонукати засудженого усвідомити свою провину та відповідальність перед суспільством і державою. Розкриваючи обсяг наступаючих відносин, О. С. Міхлін зазначає, що засуджений виключається з певного кола відносин, а інші відносини докорінно змінюються. Проте виникають певні нові суспільні відносини, учасником яких він стає і засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, установлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби. Досягнення позитивних результатів, а саме: законслухняна поведінка, осуд учинення злочину, соціальна адаптація та життя без правопорушень, – усе це є головним результатом карально-виховного впливу й ознакою виправлення особи [4, с. 67].

У широкому значенні кримінально-виконавча характеристика охоплює всі сфери життя засудженої під час відбування покарання: показує де, в якій кримінально-виконавчій установі засуджена відбуває покарання; містить дані щодо дотримання нею порядку та умов відбування покарання, ставлення до праці, участі в самодіяльних організаціях, підвищення свого загальноосвітнього та професійного рівнів, інтенсивності погашення заборгованості за виконавчими листами, підтримання зв'язків із сім'єю, рідними та знайомими, ефективності використання спеціальних прав на побачення, отримання посилок (передач), ставлення до вчиненого злочину, планування свого життя тощо.

У вузькому розумінні кримінально-виконавча характеристика – це насамперед відтворення дисциплінарної практики, що застосовувалася до конкретної засудженої, і практично є не лише засобом забезпечення режиму відбування покарання, а й результатом у певному розумінні виправного впливу на конкретну засуджену. Поки що дисциплінарна практика – єдина підстава для визначення ступеня виправлення засудженої, а отже, для вирішення питання щодо поліпшення умов утримання, дострокового звільнення з місць позбавлення волі [5, с. 144].

Законодавче визначення якісних та кількісних характеристик усіх визначених у кримінальних, кримінально-виконавчих нормах понять (сумлінна поведінка, порушник режиму, злісний порушник режиму) надасть змогу чітко визначати у правозастосуванні ті юридичні наслідки, що пов'язані з певним ступенем виправлення. Вони мають

відрізнитися не лише строком відбутого покарання, а й конкретними показниками життєдіяльності засудженої особи під час відбування покарання у виді позбавлення волі. Такий підхід має стимулювати сумлінну поведінку засудженої особи, оскільки з перших днів перебування в місцях позбавлення волі вона матиме взірць тої поведінки, яка є необхідною для кожного окремого випадку змін в умовах відбування позбавлення волі. Засуджена має для себе вирішити доцільність та можливість досягнення такої перспективи, що за законами педагогіки має бути найближчою, середньою та далекою, проте реальною, як такою, що надає суттєве поліпшення правового становища особи, залежно від відбутого покарання та поведінки.

З огляду на зазначене особливої актуальності набувають критерії визначення ступеня виправлення. Зазвичай серед різних оцінок діяльності виправних установ розглядається стан досягнення визначеної кримінальним законом мети покарання – виправлення засудженого, що передбачає такий результат дії кримінального покарання, заходів виховного впливу під час його відбування, коли особа повертається в суспільство і веде законослухняне життя. Складність досягнення цієї мети в місцях позбавлення волі, прогнозів щодо того, чи дійсно звільняється з установи виправлена особа, стан відсутності ефективної системи критеріїв визначення ступеня досягнення цієї мети довлі тривалий час є предметом дискусій та спеціальних досліджень.

Якщо розглянути історичні аспекти цієї проблеми, то маємо згадати, що в 60-ті та 70-ті роки ХХ ст. доволі активним був пошук відповіді на питання, що є критеріями ефективності покарання у виді позбавлення волі та діяльності виправно-трудоустанов. Доводилося, що ефективність покарання, а отже, реальний ступінь виконання цілей покарання під час його відбування та здійснення виховного впливу на свідомість засудженого можливо визначити лише на підставі чітких критеріїв, сукупності показників, за допомогою яких на кожний конкретний момент, необхідний для аналізу відрізка відбутого строку покарання, можна встановити ступінь виправлення засудженої особи. Теоретичне та практичне значення розроблення таких критеріїв було зумовлене тим, що тоді кримінальне законодавство пов'язувало застосування умовно-дострокового звільнення (хоч і в доволі обмеженому вигляді), можливість переведення засудженого з одного виду режиму виправної установи до іншої (з більш пільговими умовами), можливість переведення до колонії-поселення, з установленням юридичного факту – певного ступеня виправлення. Науковці (О. С. Міхлін, М. П. Мелентьєв, О. Є. Наташев, М. О. Стручков, І. В. Шмаров) дійшли єдиного висновку, що таким критерієм (у загальному вигляді,

широкому значенні) має бути поведінка засудженого, що надасть змогу на кожний конкретний момент визначитися з кількістю засуджених, які виправилися повністю, стали на шлях виправлення, не піддаються виправному впливу. Конкретними ж показниками, що надавали можливість адміністрації установи ухвалювати ці рішення, мали бути дані щодо рівня злочинності серед осіб, які відбувають покарання, порушення режиму утримання під час відбування покарання, ставлення до праці, а отже, рівень виконання норм виробітку, ставлення до професійно-технічного та загальноосвітнього навчання (здебільшого стосувалося неповнолітніх) [6, с. 324].

Проте тоді окрему думку висловлював Г. О. Злобін, який визначав як критерій ефективності виправлення засудженого суб'єктивне ставлення засудженого до призначеного покарання, оцінку ним справедливості та доцільності понесеного покарання. Проте О. Є. Наташев не погоджувався із цим, оскільки вважав цей критерій суб'єктивним, таким, що практично не піддається конкретному обліку, крім того, наполягав, що, враховуючи рівень правосвідомості засудженого, оцінка ним справедливості покарання може не збігатися з дійсною його оцінкою. Як приклад, він наводить дані анкетування засуджених, їхніх відповідей на питання щодо ставлення до вироку суду: 58% назвали вирок справедливим; 19% – несправедливим; 23% вважають вирок справедливим, проте міру покарання надто суворою [7, с. 85]. На цій підставі він зробив висновок, що навіть, якщо визнати, що деякі відповіді були свідомо нещирими, все це свідчить про низький рівень правосвідомості засуджених і необхідність провадження відповідної виховної роботи в цьому напрямі. Пошук вирішення цієї проблеми, обґрунтування цих питань тоді були дещо заполітизовані, проте хід думок, результати досліджень не втратили своєї актуальності. Нині також не існує конкретного вирішення цих проблем. Надто великі суперечності характерні процесу виправлення засудженої особи, зважаючи на умови, в яких цей процес відбувається. Проте єдине, що визнається будь-яким науковцем, – це те, що засуджена особа має дотримуватися встановлених правил поведінки в місцях позбавлення волі та визнавати необхідність їх дотримання. Важливість цього критерію доводить також наявність кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи, дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст.ст. 391, 392 Кримінального кодексу України) [1].

Лише на підставі оцінки готовності особи дотримуватися порядку та умов відбування покарання, реальних результатів їх дотримання існує змога оцінити ступінь виправлення особи. Поки що в науці кримінально-виконавчого права оціночними показниками

визначення ступеня виправлення є дані, що характеризують поведінку засудженої особи, її ставлення до праці, навчання, інших заходів виховного впливу.

Кримінально-виконавча характеристика неможлива без аналізу особливостей дисциплінарної практики в жіночих виправних установах. За загальним традиційним визначенням, більшість засуджених жінок, зважаючи на їхні соціально-психологічні та психофізичні властивості, у місцях позбавлення волі поведуться правильно, порушень не вчиняють, що додатково свідчить на користь тієї думки, що ними повністю ще не втрачені загальноприйняті інтереси, соціальні устремління. І це насамперед має бути використано з метою пом'якшення негативного впливу позбавлення волі.

Якщо розглядати заходи заохочення як такі, що спроможні змінювати правове становище засудженої особи під час відбування покарання в бік поліпшення її життєдіяльності в місцях позбавлення волі, то маємо визначитися з двома групами цих заходів. Перша охоплює одноразові заходи заохочення, що надають засудженій змогу морально та матеріально поліпшити свій стан на незначний проміжок часу, коли засуджена особа реалізує своє право на отримання додаткових благ. Ці заходи заохочення визначені в ч. 1 ст. 130 Кримінально-виконавчого кодексу України, де йдеться про те, що за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій застосовуються заходи заохочення: подяка, нагородження похвальною грамотою, грошова премія, нагородження подарунком, дозвіл на одержання додаткової посылки або передачі, надання додаткового короткострокового або тривалого побачення, дозвіл на додаткову телефонну розмову, дострокове зняття накладеного стягнення, дозвіл додатково витратити для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі до 15% мінімального розміру заробітної плати [8, с. 366].

На думку деяких учених, практично з XVIII ст. (Австралія, каторга острову Норфолк) почала відпрацьовуватися система виконання покарань, коли тривалість ув'язнення мала залежати не стільки від тяжкості вчиненого злочину, скільки від інтенсивності прагнення засудженої особи до виправлення під час відбування покарання [9, с. 90]. Саме з метою виправлення засуджених пов'язується виникнення прогресивної системи виконання покарання, коли тривалість позбавлення волі, суворість умов утримання в'язня залежали від його поведінки, бажання підкорятися вимогам адміністрації, що, на думку деяких учених, ще більше посилювало велику залежність засуджених від адміністрації установи.

Інші автори пов'язують виникнення прогресивної системи із серединою XIX ст., із часом, коли Обернська пенітенціарна система втратила своє самостійне значення, а її замінила прогресивна, що, як вважають учені, вперше була запроваджена в Англії та полягала в наданні ув'язненим умовної відпустки за особливими квитками, передбачала скорочення строку покарання за сумлінну роботу, надання права побачення з рідними, права листування. Надалі цю систему в Ірландії було дещо вдосконалено (передбачала скорочення строку покарання не лише за сумлінну працю, а й відповідну поведінку) й отримала назву «ірландської». Зміна умов відбування покарання в бік поліпшення правового становища засудженого в межах однієї кримінально-виконавчої установи має бути суттєвою, явною, пов'язаною зі значними кількісними та якісними змінами у використанні засудженою особою своїх законних прав, свобод та інтересів, а отже, охоплювати всі сфери життєдіяльності засудженого в місцях позбавлення волі та стосуватися: порядку купування продуктів харчування та предметів першої необхідності в магазині; кількості посилок, передач, побачень із близькими, телефонних розмов; можливості пересування за межами установи [10, с. 184].

Ставлення засуджених до режиму відбування покарання залежить від ступеня антисоціальної настанови, рівня правосвідомості, моральної деградації. Проте традиційно в спеціальних дослідженнях підкреслюється те, що більшість засуджених до позбавлення волі жінок не вчиняє порушень або ж вчиняє окремі порушення, що мають ситуативний характер [11, с. 126].

Висновки. Відповідно до завдань, що постають перед кримінально-виконавчим законодавством нашої держави, є підстави визначати кримінально-виконавчу характеристику як виправно-реабілітаційну характеристику засудженої особи під час відбування покарання, що водночас є підставою для визначення ступеня виправлення засудженої, матеріальною підставою для зміни обсягу кримінальної репресії під час відбування покарання, надає змогу адміністрації установи поліпшити умови утримання засудженої через певний час, визначений законом. Необхідно докласти максимум зусиль для того, щоб забезпечити реалізацію ефективного порядку умов виконання та відбування кримінальних покарань жінками відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства України. Кожна демократична держава зобов'язана утверджувати та забезпечувати права і свободи людини.

1. Кримінальний кодекс України станом на 03.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України станом на 28.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Богатирьов І. Г. Корекція поведінки засуджених жінок в установах виконання покарань / І. Г. Богатирьов. – Чернігів, 2003. – 168 с.
4. Михлин А. С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания / А. С. Михлин. – Фрунзе: Кыргызстан, 1980. – 200 с.
5. Лобжина Т. К. Права жінок, засуджених до позбавлення волі / Т. К. Лобжина // Зб. наук. праць; ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Х., 2007. – Вип. 14. – С. 144–153.
6. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання / Т. А. Денисова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики. – К., 2005. – С. 324–332.
7. Сушко В. А. Особенности отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными женщинами, имеющими малолетних детей, и беременными: пособие / В. А. Сушко; под ред. А. С. Михлина. – М., 1996. – 93 с.
8. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: дис. ... докт. юрид. наук / В. О. Меркулова. – К., 2003. – 366 с.
9. Меры уголовной ответственности, не связанные с изоляцией от общества: пособие для сотрудников уголовно-исполнительных инспекций / под ред. В. А. Уткина. – М.: ПРИ, 2002. – 156 с.
10. Петрова И. А. Острочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей: уголовно-правовые, уголовно-исполнительные и криминологические проблемы: дис. ... канд. юрид. наук / И. А. Петрова. – М., 2005. – 214 с.
11. Бандурка А. М. Правовое положение осужденных к лишению свободы: документы и комментарии / А. М. Бандурка, В. П. Севастьянов. – Х.: Основа, 1997. – 242 с.

Бурда С. Я. Содержание уголовно-исполнительной характеристики осужденных женщин

Рассмотрен вопрос уголовно-исполнительной характеристики осужденных женщин, проанализировано уголовно-исполнительное законодательство Украины, регламентирующее исполнение наказания в виде лишения свободы женщины.

Акцентировано на состоянии соблюдения и обеспечения прав и обязанностей женщин, отбывающих наказание, дана характеристика порядка и условий исполнения и отбывания уголовных наказаний женщинами.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, Уголовно-исполнительный кодекс, уголовная ответственность, уголовно-исполнительное учреждение, уголовно-исполнительная характеристика, воспитательное воздействие, правоограничение.

Burda S. Y. The Content of Criminal and Executive Characteristic of Women Sentenced to Imprisonment

The article deals with the issue of criminal and executive characteristic of women sentenced to imprisonment, the analysis of criminal and executive legislation which regulates the penalty execution of women sentenced to imprisonment is conducted, the heed of securing the rights and duties of women who are serving the penalty is paid, the order and serving conditions of criminal punishment by women are characterized.

The improvement of the conditions of execution and serving the criminal punishment by women is a necessary component for Ukraine development as a democratic, legal state. The current criminal and executive legislation of Ukraine is based on the fundamental principle that the sentenced person is not an object of educational influence, but is a subject of criminal and executive relations whose rights, legal interests and duties should be guaranteed by criminal and executive legislation. Therefore, it is important to determine the efficiency and effectiveness of communication between public agencies that serve the penalty and a convicted person in order to achieve the aim of correction and returning the law-abiding person to a society. The criminal and executive legislation of Ukraine regulates the order and conditions of execution and serving of criminal penalties to protect the person's interests, society and the state by creating the conditions for correction and resocialization of convicted people, to prevent the commitment of new crimes either the convicted or the other individuals, and also preventing the torture and inhuman behavior that degrades the dignity of convicted person.

Fulfilling the criminal and executive characteristic of women sentenced to imprisonment the main attention should be paid to those features which can form the criminal personality. There are social and democratic, criminal and legal, moral and psychological. The content analysis of this institution is a component of a problem of convicted person while the serving the punishment. The effectiveness of the institution of better conditions defined by the current criminal and executive legislation of Ukraine is very low.

The experience of other states proves that the changing of legal state of convicted person can be essential in connection of transferring to better conditions of maintenance, and therefore, can be examined as a stimulation that is used for dutiful behavior and attitude to the work of convicted person during imprisonment.

In accordance with the problems that arise before criminal and executive legislation of our state, there is a reason to determine criminal and executive characteristic as a correctional and rehabilitation characteristic of convicted person while serving the punishment, at the same time is a basis for determining the degree of correction, material basis for changing the volume of criminal repression while the serving the punishment, provides opportunity to administrative institution to improve conditions of convicted person over time established by law.

Key words: *Criminal Code, Criminal and Executive Code, criminal liability, criminal and executive institution, criminal and executive characteristic, educational influence, legal restriction.*

Стаття надійшла 21 березня 2016 р.